

Sporazumi vlasti NDH i četnika

Patačko, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:681209>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Luka Patačko

SPORAZUMI VLASTI NDH I ČETNIKA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Luka Patačko

SPORAZUMI VLASTI NDH I ČETNIKA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Sažetak	1
2. Uvod	2
3. Sporazumi NDH i četnika	3-10
4. “Četnici – suborci” – četnici koji su priznali vrhovništvo NDH	11-13
5. “Četnici – odmetnici”	14-15
6. Vojno – politička važnost “četnika – suboraca” za stabilnost vlasti NDH	15-18
7. Odnos pokreta Draže Mihailovića prema četničkom priznanju vrhovništva NDH	19-21
8. Zaključak	21-22
9. Literatura	23

1. Sažetak

Tema, ali i glavni cilj ovoga završnog rada je temeljito i precizno objasniti odnose između vlasti NDH i između četnika za vrijeme Drugog svjetskog rata. Naime, određene četničke postrojbe su prihvaćale vrhovništvo NDH, a razlog tome je bila potreba za nesmetanom djelatnosti, što je rezultiralo podređenjem određenih četničkih postrojbi snagama NDH. No, također su postojali četnički odredi koji nisu priznavali vrhovništvo NDH te su se sukladno tome opirali bilo kakvim vojno-političkim vezama s vlastima NDH.

1. Summary

Thesis, but also the main purpose of this final paper is to thoroughly and precisely explain relations between the government of NDH and chetniks at the time of the Second World War. Namely, certain chetnik units have accepted predominance of NDH, main reason for that being the necessity for their activities to remain unhindered, which has resulted in subordination of said chetnik units to the forces of NDH. Although, there existed other chetnik units which would not recognize authorities of NDH as their superiors, so they resisted any and all military or political ties with NDH authorities.

Ključne riječi: NDH, četnici, vrhovništvo

2. Uvod

1941. godine nakon kratkotrajnog sukoba poznatog pod nazivom “Travanjski rat” dolazi do raspada Kraljevine Jugoslavine. Jedna od posljedica pada bivše kraljevine je nastanak nove mlade države pod nazivom Nezavisna Država Hrvatska. Nova država NDH proglašena je usporedno s nestankom Kraljevine Jugoslavije, a obuhvaćala je izuzeto velika područja, no velik dio tih područja nije bio naseljen hrvatskim, već srpskim stanovništvom, što će dovesti do problema oko nacionalnog pitanja u novoj državi.

Na problem nacionalnog pitanja (tzv. “srpsko pitanje”) se nadovezale i ideološke razlike, pogotovo nakon napada Njemačke na Sovjetski Savez što je uzrokovalo pobunu u redovima prosovjetskih skupina. Pobunjenici su isprva djelovali kao homogena skupina, ali su se već potkraj 1941. podijelili na četnike i partizane. Četnici su bili odani srpskoj kraljevskoj obitelji Karađorđevića, dok su partizani, organizirani u Komunističku Partiju Jugoslavije, težili prema stvaranju nove državne organizacije tj. Jugoslavije po komunističkim načelima.

Vodstvo NDH, po njemačkim i talijanskim uzorima, nastojalo pacificirati dio četnika te ih iskoristiti u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, a to su bili partizani. Uvjet NDH je bio da zapovjedništvo svake četničke postrojbe pisanim putem prizna vrhovništvo i prisegne na lojalnost vodstvu NDH.¹ Velikom dijelu četnika su takvi uvjeti bili neprihvatljivi, no određeni četnički zapovjednici pristali na potpisivanje takvih “sporazuma o priznanju suvereniteta NDH”, odnosno dokumenata u kojima priznaju njeno vrhovništvo.² Ovakav splet okolnosti bio je vrlo važan na određenim dijelovima NDH, pošto su četnički zapovjednici tada djelovali, i imali legitimitet, kao stvarni predstavnici znatnog dijela srpskog stanovništva.³

Zauzvrat za četničko priznanje vrhovništva NDH, vodstvo NDH je legaliziralo političku djelatnost četnika – potpisnika, a time je na dijelu teritorija NDH riješeno “srpsko pitanje”. Na prostorima obuhvaćenim tim sporazumima prestaje četnička aktivnost usmjerena protiv vlasti NDH, što je bio pokazatelj određene razine konsolidacije novog političkog poretka.

¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 7.

² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 8.

³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 8.

3. Sporazumi NDH i četnika

Četničkim vođama su potpisani sporazumi značili odustajanje od pobunjeničke djelatnosti i barem nominalno prihvaćanje vrhovništva NDH. Uvodni dijelovi sporazuma su koncipirani tako da se od četnika zahtjeva nedvosmislena promjena stajališta prema NDH uz javno izražavanje zalaganja da postanu lojalni državljani koji će prihvaćati tijela državne vlasti kao svoju vlast. No, sporazumi NDH i četnika nisu bili formalni ugovori o vojnoj suradnji dviju ravnopravnih stranaka, već su to bili dokumenti kojima su četnički vođe prihvatili NDH kao vlastitu državu i tako odustali od prijašnjih ambicija usmjerenih prema njezinu rušenju. Dakle, potpisnici nisu bili ravnopravni, zbog toga što se četnička strana neupitno podredila i priznala dominantnost NDH.⁴

Četničke postrojbe koje su ratificirale sporazume u kojima priznaju vrhovništvo NDH bile su Četnički odred "Petar Kočić", Četnički bataljun "Mrkonjić", Četnički bataljun "Obilić", Ozrenski četnički odred, Trebavski četnički odred, Četnički odred "Borje", Zenički četnički odred, četnički odred pod vodstvom Radivoja Kosorića iz okolice Rogatice i Medački četnički odred.⁵

Četničko priznanje vrhovništva NDH u navedenim sporazumima je definirano u tri različita oblika.⁶ Prvi oblik je bio u zasebnom dokumentu i njega je potpisao Uroš Drenović, zapovjednik Četničkog odreda "Petar Kočić" u kojem navodi kako je "...oduvijek priznavao Nezavisnu Državu Hrvatsku i nakon što zajedno sa hrvatskom vojskom, prema naređenjima vojnih zapovjedništva, čitav ovaj teritorij očiste od komunističkih bandi, staviti će se sa svojim naoružanim ljudstvom na potpuno raspoloženje domobranstvu". Drugi oblik četničkog priznanja vrhovništva NDH potpisali su zapovjednici triju četničkih postrojba: četnički bataljun "Mrkonjić" i "Obilić", a zatim zapovjedništvo Četničkog odreda "Borje". Navedeni drugi oblik se sastojao od priznanja vrhovništva NDH, a četnici se deklariraju kao pripadnici Nezavisne Države Hrvatske kojoj prisežu na vjernost i odanost. Treći oblik četničkog priznanja vrhovništva NDH je bio posve u skladu s propisima NDH jer je u sklopu priznanja izražena i odanost Poglavniku dr. Anti Paveliću. Potpisnici trećeg oblika priznanja vrhovništva NDH su bili zapovjednici Ozrenskoga i Trebavskoga četničkog odreda, a potom i zapovjednici Zeničkoga, Kosorićeva i Medačkoga četničkog odreda. Treći oblik izdan je u dvije verzije, u

⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 11.

⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 12.

⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 13-14.

prvoj se ističe samo privrženost Poglavniku, dok se u drugoj verziji jasnije naglašava Poglavnikova pozicija kao nositelja vrhovništva NDH.

Može se pretpostaviti, iako za to nema izravnih dokaza, da su sporazum o priznanju vrhovništva NDH vrlo vjerojatno potpisali i zapovjednici Četničke pukovnije “Manjača”. Naime, izvješće domobranskog Banjalučkog zdruga od 15.06.1942., uz vijest o tome da je zapovjedništvo Četničkog odreda “Borje” priznalo vrhovništvo NDH, navodi kako su to ranije učinili Vukašin Marčetić i Lazar Tešanović.⁷ Iz zapisnika konferencije četničkih zapovjednika je vidljivo da je Marčetić bio zapovjednik Četničke pukovnije “Manjača”, a Tešanović je bio zapovjednik bataljuna “Obilić”. S toga, pošto je vodstvo bataljuna “Obilić” potpisalo sporazum o priznanju vrhovništva NDH, uz dodatno potkrepljenje izvješća domobranskog Banjalučkog zdruga, može se pretpostaviti da su prvaci Četničke pukovnije “Manjača” učinili isto.⁸ Također, sadržaj okružnice Glavnoga stana Poglavnika od 24.07.1942. upućuje na popis četničkih postrojbi s kojima je sklopljen sporazum, ali nije eksplicitno naveden sadržaj sklopljenih sporazuma, no pošto je nedvojbeno da su sve četničke postrojbe sa popisa okružnice sklopile sporazume s vlastima NDH, sama se okružnica može smatrati dokazom da je i Četnička pukovnja “Manjača” također tako postupila.⁹

Potpisivanje sporazuma između vlasti NDH i četnika također potvrđuju i njemački izvori, njemačka je strana imala prijepise pojedinih ugovora, što upućuje da su njemačke postrojbe na tlu NDH bile svjesne i upućene u novonastale odnose vodstva NDH i pojedinih četničkih postrojbi. Osim Nijemaca, o četničkom priznanju vrhovništva NDH bili svjesni i Talijani. Talijanski izvori od 07.05.1942. navode kako je “hrvatski pukovnik Šimić” sklopio sporazum sa skupinom četnika smještenom istočno od Varcar-Vakufa, a uvjeti su bili priznanje NDH, mogućnost nošenja oružja i borba protiv partizana.¹⁰ Također, u dopisu Višega zapovjedništva oružanih snaga Slovenije – Dalmacije priložena je i okružnica Glavnog stana Poglavnika, dakle dokumenta koji je služio kao temelj za regulaciju odnosa između NDH i četnika koji su joj priznali vrhovništvo, a budući da je Kraljevina Italija bila upoznata sa sadržajem okružnice vidljivo je da su talijanski vrhovi znali za odnose NDH i četnika.¹¹

⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 14-15.

⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 15.

⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 15.

¹⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 15-16.

¹¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 16.

Pripadnici jugoslavenske monarhističke emigracije također imali uvid o četničkom priznanju vrhovništva NDH, no njihovi se zapisi, za razliku od njemačkih i talijanskih, ne mogu smatrati neposrednim dokazom o postojanje navedenih sporazuma, jer jugoslavenska emigracija nije imala prijepise sporazuma, već su samo bili upućeni s najvažnijim odredbama pojedinih sporazuma. Ipak, sama činjenica da su vijesti o potpisanim sporazumima došle do jugoslavenskih političara u emigraciji je dovoljan dokaz relevantnosti spomenutih dokumenata.¹²

Postojali i sporazumi sklopljeni bez odredbe o četničkom priznanju vrhovništva NDH, takvih je bilo osam. Tri su dokumenta služili samo kao nadopune već prije potpisanih i navedenih sporazuma. Sporazumi su dopunjeni najprije s Četničkim odredom "Borje", a potom s Ozrenskim i Trebavskim četničkim odredom. Poseban je bio sporazum s Trebavskim četničkim odredom jer je održan sastanak, proveden zapisnik i sanirane su napetosti u odnosima nastale zbog prekršenog dogovora o prekidu vatre tj. napada trebavskih četnika na snage NDH.¹³

Ostalih pet dokumenata se odnosi na sporazume o četničkim postrojbama koje nisu priznavale vrhovništvo NDH. Prvi od takvih sporazuma je ratificiran u Foči 09.06.1942., a njega karakterizira očit izostanak odredbe o priznanju vrhovništva, no specifičnost dokumenta se očituje u navodu kako četnici s kojima se sklapa sporazum "nisu došli kao neprijatelji NDH, već po odobrenju Talijana s kojima surađuju u borbi protiv partizana".¹⁴ Četnici obuhvaćeni navedenim sporazum su igrali ulogu pomoćnih postrojbi talijanske vojske, ali su vlasti NDH sve četnike pod talijanskim utjecajem smatrale pripadnicima talijanskih snaga te su pod svaku cijenu s njima nastojale izbjegavati oružane sukobe. Okružnica Glavnoga stožera Domobranstva NDH od 29.05.1942. navodi kako je "odnos hrvatskog domobranstva prema četnicima koji su organizirani od Talijana" isti "kao i naš odnos prema talijanskoj vojsci".¹⁵ Službeni naziv za četnike organizirane u talijanskim redovima je bio "Milizia Volontaria Anticomunista" (MVAC), što u prijevodu znači "antikomunisti" ili "dobrovoljna protukomunistička milicija".¹⁶ Postrojbe MVAC-a djelovale u sklopu talijanske vojske, a ne kao zasebna vojna formacija, a nad njima je uspostavljen niz strogih metoda nadzora. Talijanski časnici imali mogućnost imenovanja i smjenjivanja zapovjednika MVAC-a, a one za koje se

¹² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 16.

¹³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 17.

¹⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 17.

¹⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 17-18.

¹⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 18.

smatralo da ne djeluju u skladu s talijanskim interesima su imali pravo uhititi. Pripadnik MVAC-a s najvišim činom koji je uhićen od strane talijanske vojske je bio Uroš Sredanović, a u uhićen je s još osam pripadnika MVAC-a zbog pljačke za vrijeme borbi s partizanima.¹⁷

Sporazum potpisan s četnicima u Foči se ne može formalno-pravno smatrati kao sporazum vlasti NDH i četnika tog područja. Pitanja kojima se bavio sporazum nisu riješavana isključivo između četnika i vlasti NDH, već su pitanja pojedinih postrojbi MVAC-a s zapovjednicima NDH riješavali pripadnici talijanske vojske tj. talijanski časnici koji su bili nadređeni spomenutim postrojbama četnika. Međutim, potpisan je i dokument između tih dviju strana u kojem je vodstvo MVAC-a priznalo vrhovništvo NDH. Navedeni dokument je sklopljen u uredu Velike župe Lika i Gacka 06.03.1943. između vodstva tamošnjih dužnosnika NDH i zapovjedništva četničke postrojbe "Medački četnički odred". No, kao i sporazum u Foči, taj je sporazum bio kolokvijalnog značenja s obzirom da se radilo o postrojbi koja je djelovala u sklopu talijanske vojske. Ipak, četnici iz Metka su uspješno surađivali s ustaškim odredima, odnosno pripadnicima tamošnjih postrojba Ustaške vojnice u zajedničkoj operaciji protiv partizana kod Lovinca.¹⁸ Postrojba MVAC-a iz Metka je bila sastavni dio veće operativne jedinice MVAC-a koja je imala svoj stožer u Gospiću, a prvi među potpisnicima spomenutog sporazuma s četničke strane je bio Jovan Dabović, tadašnji zapovijednik četničkog stožera u Otočcu.¹⁹ Važan je i sporazum sklopljen u Gospiću, jer je u vrijeme sklapanja sporazuma četnika i vodstva NDH u Gospiću bila stacionirana talijanska vojska, što je važan podatak jer sklapanje takvog sporazuma ne bi bilo moguće bez prethodne dozvole s talijanske strane. Iako, vodstvo postrojbe MVAC-a iz Metka je sporazum s vlastima NDH sklopilo samostalno, a ne uz pomoć nadređenih pripadnika talijanske vojske, no ta je četnička postrojba u daljnjem razdoblju bila mnogo više usmjerena prema talijanskim snagama, nego što je to bila prema vojnim tijelima NDH.²⁰ Takvo stanje situacije je došlo do izražaja nakon što se pripadnici Medačkog četničkog odreda, nakon pada Metka u partizanske ruke, nisu povukli u Gospić ili Otočac, nego su otišli u Karlobag.²¹ jer je Karlobag bio najbliže mjesto Metku u kojem su se tada nalazile snage talijanske vojske.²² Prema tome, zaključno je da sporazum potpisan u Gospiću nije bio iste prirode kao i ostali sporazumi o četničkome priznanju vrhovništva NDH. Neovisno o strukturi i sadržaju sporazuma, ne može se smatrati sporazumom vlasti NDH i četnika, s

¹⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 19.

¹⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 20-21.

¹⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 21.

²⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 21-22.

²¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 21.

²² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 21

obzirom da je četnička oružana skupina bila sastavni dio snaga MVAC-a, a tako djelovala kao pomoćna postrojba talijanske vojske.²³

Daljnja tri sporazuma između vlasti NDH i četnika bez odredbe o četničkom priznanju vrhovništva NDH bili su sporazumi s majevičkim četnicima sjeveroistočne Bosne.²⁴ Ta tri dokumenta su se razlikovala od svih prethodno navedenih sporazuma jer se u njima iznose formalizirani dogovori o primirju, tj. o prekidu vatre između dviju strana koje je sporazum obuhvaćao. Tekst tih sporazuma nije bio opsežan dokument, već su bili sažeti i bavili se preciznim određivanjem područja dogovorene provedbe primirja između potpisnika. Prvi sastanak na kojem se dogovaralo o primirju je održan 30.05.1942, a na drugome sastanku dva tjedna kasnije taj je ugovor samo potvrđen. Nakon toga, kadu su se obje strane uskladile, više nisu potpisivani novi sporazumi, osim jednog sporazuma u kojem se afirmira nastavak primirja, ali je on nastao zbog kršenja tog primirja na jednom dijelu dogovorenog područja koje je obuhvaćao taj sporazum o primirju.²⁵ Potpisnici s četničke strane nisu bili predstavnici vodstva majevičkih četnika, već je sporazum potpisan od strane zapovjednik jednog bataljuna koji je djelovao u sklopu Majevičkog četničkog odreda. Prostor dogovorene provedbe primirja graničio je s dijelovima teritorija NDH na kojem su se nalazile četničke snage koje su bile u stalnom oružanom sukobu s postrojbama NDH. Taj je granični prostor dogovorenog primirja bio iznimno velik, a prema njemačkoj procjeni s početka svibnja 1943. tamo se nalazilo približno 2790 naoružanih četnika. Takvo je stanje odgovaralo majevičkim četnicima, a vlasti NDH stavljalo u nepovoljnu poziciju, zato što su se majevički četnici, kao i četnici iz središnjeg dijela istočne Bosne, mogli neometano kretati s područja dogovorenog primirja na ona područja gdje primirja nije bilo.²⁶ Također, prostor koji je obuhvaćalo primirje je graničio sa Srbijom, što je također odgovaralo majevičkim četnicima jer su imali mogućnost lakog prelaženja hrvatsko-srbijanske granice.²⁷ Vidljivo je da su spomenuti sporazumi o primirju zapravo bili ustupci četničkoj stani što je bio pokazatelj slabosti NDH na prostoru istočne Bosne.

Sporazume s majevičkim četnicima su drugačije definirane u okružnicama Glavnoga stana Poglavnika, takvih okružnica je bilo tri. Naime, okružnice su važne jer je u njima vodstvo NDH negiralo sklapanje bilo kakvih sporazuma s majevičkim četnicima. U okružnica iz 02.07.1942. stoji da se sastanak s vodstvom majevičkih četnika održao, ali nije došlo do konačnog rezultata,

²³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 22.

²⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 22.

²⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 22.

²⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 23.

²⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 23.

odnosno vlasti NDH nisu uspjele ishoditi konačno četničko priznanje vrhovništva NDH, no vodstvo NDH smatralo da je od velike važnosti bilo raditi na očuvanje mira toga prostora, pa su skladno s time svi “podređeni dužnosnici” dobili upute u kojima se definiraju načini kako postupati s četnicima obuhvaćenim tim sporazumom.²⁸ Dakle, spomenute okružnice se sastojale od nekih naizgled proturječnih tvrdnji, jer je s jedne strane istaknuto da konačan dogovor između četnika i NDH nije postignut, dok s druge strane u okružnici stoji da su pripadnici vlasti NDH dobili jasne zapovijedi o tome kako postupati na područjima gdje su bili utjecajni majevički četnici, u vezi s potrebom održavanja stanja dogovorenog 15.06., onoga usklađenog na drugom sastanku s predstavnicima te skupine četnika.²⁹ Na osnovi toga očito je kako je sporazum s četnicima Majevice postignut konkretan sporazum, ali se on zbog političkih razloga nije smio definirati na taj način. Zadnja okružnica, ona od 24.07.1942., također negira da je postignut sporazum s majevičkim četnicima, ali je navedeno da je konkretan dogovor postignut, a taj se dogovor definirao kao “obostrano primirje”.³⁰

Osim okružnica, dodatni pokazatelj da su vlasti NDH nastojale negirati taj sporazum proizlazi iz sadržaja okružnice Ministarstva unutarnjih poslova NDH, tamo je istaknuto da se “pregovore sa četnicima [vodi] samo onda kada oni zatraže predaju i pregovore”.³¹ Državnim je službenicima NDH poslana naredba o zabrani širenja bilo kakvih informacija koje upućuju da je donesena bilo kakva druga vrsta sporazuma s četnicima, pod prijetnjom zakonskog postupka.³² Negiranje sporazuma i zabrana širenja vijesti o sporazumu s majevičkim četnicima upućuje na to da je vodstvo NDH smatralo prihvatljivim samo one sporazume koje se može opisati pojmom četničke “predaje” vlastima NDH.³³

Okružnica pod nazivom “Postupak prigodom ponude četnika za pregovore i predaju” definira pojam “predaje” koja se odnosila na četničke postrojbe. Dakle, obveze četnika, osim priznanja vrhovništva NDH, bile su navođenje točnog broja pripadnika četničke postrojbe obuhvaćene sporazumom, registracija njihova oružja te udaljavanje iz njihovih redova svih “inozemaca”, odnosno svih pripadnika postrojbe koji nisu rođeni na tlu NDH.³⁴ Smisao tih pravila za četnike zahvaćenih sporazumom proizlazi iz činjenice da su četnici ostatci vojske Kraljevine Jugoslavije koji su nastavili s ratovanjem i nakon kapitulacije tj. formalno-pravnog

²⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 23-24.

²⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24.

³⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24.

³¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24.

³² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24.

³³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24.

³⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 24-25.

završetka toga rata. Prema tome, sporazumima o priznanju vrhovništva NDH, pripadnici četnika obuhvaćenih tim sporazumima odustaju od svojih prvotnih političkih namjera uz uvjet da zadrže vlastito oružje. S toga, pojam “predaja” podrazumijevao je predaju samo u političkom smislu, ali ne i u vojnom smislu.³⁵

U slučaju dogovora s majevičkim četnicima vlasti NDH odstupile od toga pravila da se četnici moraju “predati”, pa se umjesto termina “sporazum” koristi termin “primirje”.³⁶ Iako, termin “primirje” korišten je i kod drugih četničkih odreda koji su priznali vrhovništvo NDH, primjerice taj je termin upotrijebio zapovjednik Trebavskoga četničkog odreda pop Savo Božić. Isticanje tog naziva s Božićeve strane se moglo tumačiti kao pokušaj da se umani važnost odredaba tog sporazuma.³⁷ Na isti način su pojam “primirje” upotrebljavali vojni dužnosnici NDH, zapovjednik II. domobranskog zbora, general Đuro Iser, i zamjenik zapovjednika Oružničkoga krilnog zapovjedništva Tuzla, poručnik Cetušić.³⁸ Zapravo, jedini sporazum između vlasti NDH i četnika koji se može definirati “primirjem” je onaj ostvaren i potpisan u Loparima.³⁹

Posljednji od osam sporazuma vlasti NDH i četnika bez odredbe o četničkom priznanju vrhovništva NDH je onaj sa skupinom četnika s planine Vučjak kod Dervente. Najvažnija odredba, zabilježena u izvješću njemačke 718. divizije od 06.10.1942., tog sporazuma je četnička predaja oružja vlastima NDH.⁴⁰ Iako je taj sporazum bio u pravom smislu riječi formalizirani dogovor o predaju četnika, s obzirom na to da četnici nisu smjeli zadržati oružje i morali ga predati vlastima NDH u roku od pet dana, predmetni sporazum nije iste kategorije kao sporazum o predaji kako je tito zamišljeno u Glavnom stanu Poglavnika.⁴¹ Razlog tome je što su se oružane skupine na koje se odnosio sporazum nazivale “pobunjenicima”, a ne četnicima, iako su vlasti NDH bile potpuno svijesne da se zapravo radi o četničkoj postrojbi. Pojam “pobunjenik”, a ne “četnik” je u tom dokumentu upotrijebljen iz razloga što su vlasti NDH težile prema tome da se spomenuta četnička skupina rasformira i prestane djelovati, a ne da se operativno podredi snagama NDH. Međutim, vučjački četnici su odbili predati oružje, pa

³⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 25.

³⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 25.

³⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 25-26.

³⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 25.

³⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 26.

⁴⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 26.

⁴¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 26.

je zbog toga navedena skupina četnika s vlastima NDH ostala u neprijateljskim odnosima sve do kraja rata, odnosno sloma NDH u proljeće 1945. godine.⁴²

Sumirajući navedeno, jasno je da su postojale tri vrste sporazuma koje su vlasti NDH sklapale s četnicima. Prva vrsta sporazuma bili su dokumenti u kojima četnički zapovjednici priznaju vrhovništvo NDH. Takve je sporazume vlast NDH definirala pojmom “predaja” i smatrali ih najpoželjnijim oblikom sporazuma s četnicima. Druga vrsta sporazuma bili su sporazumi o “primirju” koji su zapravo formalizirani dogovori dviju strana o prestanku oružanih sukoba. Razlika sporazuma o “primirju” u odnosu prema prvoj vrsti sporazuma proizlazi iz nepostojanja obveze izražavanja političke lojalnosti četnika prema vlastima NDH, dovoljna su bila obećanja o nenapadanju. Vodstvo NDH se u načelu protivilo sklapanju takvih sporazuma te ih je smatralo samo prijelaznim načinom do “konačnog rezultata”, a to je bilo potpuno priznanje vrhovništva NDH od strane određene četničke skupine sa kojom je prethodno dogovoreno primirje. Trećom vrstom sporazuma može se smatrati dokument o predaji oružja koji je sklopilo zapovjedništvo vučjačkih četnika. Taj sporazum trebao je dovesti do prestanka djelatnosti navedene četničke skupine, no pošto su vučjački četnici odbili zahtjeve vlasti NDH krajnji rezultat je bio nastavak oružanih sukoba.

Sporazumi vlasti NDH s oružanim skupinama u Foči i Gospići izlaze iz teme sporazuma s četnicima, neovisno o tome što su se spomenute skupine nazivale tim imenom. Glavni razlog tome je činjenica da su snage s kojima su sklopljena ta dva sporazuma bile postrojbe MVAC-a, pod talijanskim nadzorom, a pojam “četnik” u njihovom imenu je bio kolokvijalne prirode, a ne službeni naziv.⁴³

⁴² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 26-27.

⁴³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 27.

4. “Četnici – suborci” – četnici koji su priznali vrhovništvo NDH.

Vlasti NDH su podijelile četnike po kriteriju suradnje, tj. prema vrstama sporazumama koji su, ili nisu, doneseni s određenim četničkim skupinama. Ta podjela jasno je vidljiva u dvjema okružnicama Glavnoga stožera Domobranstva NDH. U prvoj okružnici, onoj od 19.10.1942., četničke snage podijeljene su u tri skupine: “četnike – suborce”, “četnike – odmetnike” i “talijanske četnike”.⁴⁴ Prva skupina četnika je priznavala vrhovništvo NDH (četnici – suborci), druga skupina bili su četnici koji su djelovali u okviru snaga MVAC-a (talijanski četnici), dok je treća skupina četnika sačinjavala skupine četnika koji su djelovali neovisno o vlasti NDH i snaga MVAC-a, a pri čemu je njihov odnos prema NDH i MVAC-u varirao od prikrivene suradnje do otvorenog neprijateljstva (četnici – odmetnici).

Uz pojam “četnici – suborci” navedena je činjenica da su to “Četnici koji su sklopili sporazum s vlastima NDH”. U drugoj od tih dviju okružnica od 09.12.1942., ispod tog pojma navedene su gotovo sve četničke postrojbe koje su do dana kad je okružnica napisana to učinile uz iznimku četničkih bataljuna “Obilić” i “Mrkonjić”.⁴⁵ Drugim riječima, “četnicima – suborcima” nazivani su pripadnici Četničke pukovnije “Manjača”, Četničkoga odreda “Kočić”, Četničkoga odreda “Borje”, Zeničkoga četničkog odreda, Trebavskoga četničkog odreda i Ozrenskoga četničkog odreda. Razlog zašto dva četnička bataljuna, “Mrkonjić” i “Obilić”, nisu navedeni na popisu je činjenica da su oba bataljuna bila u sastavu neke od prethodno navedenih četničkih postrojbi.⁴⁶ Četnički bataljun “Petar Mrkonjić” je doista bio dio Četničkoga odreda “Borje”, neovisno o tome što je vodstvo bataljuna potpisalo sporazum o priznanju vrhovništva NDH prije nego što je isto učinilo zapovjedništvo borjanskih četnika.⁴⁷

Pojmovni okvir okružnice je važan ponajprije zato što su, na primjer, majevički četnici označeni pojmom “četnici – odmetnici”, iako je njihovo vodstvo s vlastima NDH potpisalo sporazum o primirju. Uvrštavanje majevičkih četnika u “četnike – odmetnike”, tj. one četnike s kojima nije postignuta ni jedna vrsta sporazuma, je jasan pokazatelj razlike između potpisanog primirja i sporazuma u kojem četnici priznaju vrhovništvo NDH, kako na političkom, tako i na vojnom planu. Uzimajući to u obzir, definiranje majevičkih četnika kao “četnika – odmetnika” bilo je posljedica međusobnog odnosa snaga NDH i te četničke skupine, a ne posljedica

⁴⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 35.

⁴⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 35.

⁴⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 35.

⁴⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 36.

prosudbe političkih iskaza njihova vodstva. Zbog toga je četničko priznanje vrhovništva NDH pogrešno protumačiti kao pukom formalnosti, odnosno prikazivati ga izrazom lojalnosti bez obzira na stvaran odnos snaga.⁴⁸

Pojam “četnici – suborci” bio u širokoj upotrebi te su ga koristile i niže razine vlasti NDH, na primjer taj pojam je korišten kao službeni naziv za borjanske, ozrenske i trebavske četnike od strane predstojnika kotarskih i župskih redarstvenih oblasti te zapovjedništva II. domobranskog zbora sa stožerom u Brodu na Savi. Također, taj naziv su za navedene četničke postrojbe u svojim izvještajima koristili i obavještajci NDH.⁴⁹ Naziv “četnici – suborci” se po prvi put spominje u izvješću Ministarstva hrvatskoga domobranstva od 20.05.1942., ime četničke skupine nije navedeno, ali se može pretpostaviti da se radi o pripadnicima Četničke pukovnije “Manjača”.⁵⁰

Važno je izvješće u kojem je navedeno kako je zadaća II. bojne 15. pješačke divizije imalo za zadaću osigurati željezničku prugu između Zavidovića i Olova, pri čemu joj je, između ostalih postrojba, na raspolaganju bio “8. četnički suborački bataljon Ozrenski” koji je bio jedan od sastavnih dijelova Ozrenskoga četničkog odreda.⁵¹ Riječ “suborački” je autor izvješća, zapovjednik 5. divizije Bogdan Majetić, najvjerojatnije naveo zato što su na operativnom području divizije većinom bili četnici koji su bili neprijateljski nastrojani prema NDH, te je na taj način nastojao istaknuti razliku između ozrenskih četnika i četnika koji su mu bili protivnici.⁵²

Pojam “četnici – suborci” nije bio promidžbena kategorija, već naziv za internu upotrebu između različitih civilnih i vojnih tijela NDH. Dakle, taj se pojam koristio iz praktičnih razloga, ponajviše kako bi se razlikovalo četnike koji su priznali vrhovništvo NDH od onih koji nisu učinili isto. No, naziv je imao i određenu promidžbenu svrhu, što je vidljivo u djelatnosti tiska NDH koji naglašava važnost sporazuma o priznanju NDH koje su potpisali vođe pojedinih četničkih postrojba. Članak iz *Hrvatskog naroda*, vodećeg dnevnog lista NDH, navodi kako su se četnički izaslanici izjasnili da “priznaju NDH i kao njezini državljani i pripadnici iskazuju lojalnost i odanost glavaru, te prekidaju sve neprijateljske čine protiv njenih građanskih i vojnih oblasti”. Članak također ističe da su četnicima koji su pristali na priznanje vrhovništva NDH

⁴⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 36-37.

⁴⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 37.

⁵⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 38.

⁵¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 38.

⁵² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 38.

zajamčena “sva prava kao i svim drugim državljanima NDH, te da će ih vlast pomagati od nesređenih prilika”.⁵³

U prethodnim razdobljima, tj. prije četničkog priznanja vrhovništva NDH i za vremena sukoba četnika s snagama NDH, institucije NDH su u svojoj međusobnoj komunikaciji pripadnike različitih četničkih postrojba često izjednačavale s partizanima. Vlasti NDH se koristile pojmovima “četnici – komunisti” ili “četnici – partizani”, a razlog tome je što su do proljeća 1942. godine četnici i partizani aktivno surađivali protiv NDH, također takav naziv se može opisati kao negativan odnos vlasti NDH prema oba pobunjenička pokreta. Pojam četnik je isprva bio pogrđan naziv koji se u NDH izjednačavao s pojmom “odmetnik”, no nakon potpisivanja prvih sporazuma u kojima četnici priznaju vrhovništvo NDH takav odnos prema četnicima se promijenio, a sam naziv “četnik – suborac” to i potvrđuje. U narednim razdobljima pojam “četnik” ima dvostruko značenje i više nije smatran isključivo negativnim pojmom kao što je to bilo ranije.⁵⁴

Skupina “četnika – suboraca” obuhvaćala je približno 8240 četnika, no ta se brojka u većoj mjeri može smatrati samo procjenom jer je brojčani sastav onih četničkih postrojbi koji su ulazili u kategoriju “četnika – suboraca” varirao ovisno o intenzitetu njihovih borbi protiv partizana. To se prije svega odnosilo na Četničku pukovnicu “Manjača” i Četnički odred “Petar Kočić” jer su na području njihova djelovanja borbe s partizanima bile teške, dugotrajne i iznimno žestoke. Također, problem utvrđivanja točnog broja “četnika – suboraca” se ogleda u činjenici da nisu sve četničke postrojbe bile jednake veličine. Najvećom postrojbom se može smatrati Ozrenski četnički odred, vlasti NDH smatrale da navedeni četnički odred raspolaže s 3.000 boraca, dok njemački izvori smatraju da je njihovo brojno stanje bilo nešto manje, točnije smatrali da odred raspolaže s 2500 četnika.⁵⁵ Suprotno tome, najmanja postrojba koja je ulazila u kategoriju “četnika – suboraca” bio je četnički odred pod vodstvom Radivoja Kosorića iz okolice Rogatice koji je u svojem sastavu, prema njemačkoj procjeni, imao oko 200 naoružanih pripadnika.⁵⁶

⁵³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 38-39.

⁵⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 39.

⁵⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 40-41.

⁵⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 41.

5. “Četnici – odmetnici”

Skupinu “četnika – odmetnika” uglavnom je obuhvaćalo četničke odrede iz istočne Bosne, uz iznimku postrojbe vučjačkih četnika koja je djelovala izvan spomenutog područja. Četnici s planine Vučjak bili su jedina skupina četnika s kojima vlasti NDH nisu sklopile “nikakav sporazum”, a drugo važno obilježje te četničke postrojbe bila je njihova suradnja s odredima partizana. Dakle, za razliku od ostalih četnika, četnici s planine Vučjak su aktivno surađivali s partizanima i s njima ostali povezani sve do kraja rata.⁵⁷ Vučjački četnici su bili su jedna od velikih četničkih postrojbi s brojnim stanjem od približno 1500 do čak 2000 boraca.⁵⁸ No, najveći broj “četnika – odmetnika” se nalazio na središnjem dijelu istočne Bosne. Prema njemačkoj procjeni bilo je čak 2790 četnika koji su se mogli smatrati dijelom spomenute kategorije. Jedan dio četničkih snaga koji je djelovao na navedenom prostoru je logistički ovisio o snagama MVAC-a iz istočne Hercegovine, pa je zato priznavao njihovo zapovjedništvo. Četnički prvaci Savo Derikonja i Božo Plemić su bili jedni od takvih četnika, nalazili su se u okolici Sarajeva, a zapovjedni stožer im je bio na planini Romaniji.⁵⁹ Drugi dio pripadnika te postrojbe oslanjao se na pomoć iz Srbije, odnosno na potporu snaga tamošnje Vlade koja je djelovala kao civilno tijelo njemačke vojne uprave.⁶⁰

Majevički četnički pokret je djelovao na sjevernom dijelu istočne Bosne, a ta je četnička postrojba raspolagala s približno od 1800 naoružanih boraca. No, taj se broj uvelike smanjio zbog intenzivnih borbi s partizanima, a jedan dio majevičkih četnika je prešao na stranu partizana.⁶¹

Četnike koje su vlasti NDH smatrale “četnicima – odmetnicima” bili su brojčano mnogo slabiji od prvih dvoju skupina četnika, tj. “četnika – suboraca” i “talijanskih četnika”. Također, važno obilježje “četnika – odmetnika”, uz iznimku četnika s planine Vučjak, je da su djelovali na području gdje je utjecaj vlasti NDH bio slab ili ga uopće nije bilo. Četnici su svoj utjecaj mogli efikasno širiti tek onda kada bi bili povezani s lokalnim vlastima, neovisno o tome je li bila riječ o institucijama NDH ili o talijanskim vojnim ustanovama. Ukoliko takvi uvjeti nisu bili mogući,

⁵⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 41-42.

⁵⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 42.

⁵⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 42.

⁶⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 42.

⁶¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 42-43.

četnici su bili osuđeni na puko preživljavanje, odnosno imali su mogućnost kontrole samo onih područja koja su bila pod njihovom izravnom dominacijom.⁶²

6. Vojno – politička važnost “četnika – suboraca” za stabilnost vlasti NDH

Sporazumi kojima su četničke postrojbe iz zapadne i središnje Bosne priznale vrhovništvo NDH u velikoj je mjeri dovelo do promijene dotadašnje vojno – političke situacije. Isprva su četnici vodili oružanu pobunu zbog suprotstavljenih hrvatsko – srpskih interesa, a takva situacija zamijenjena je konceptom četničkog priznanja postojećeg stanja, odnosno srpskim izražavanjem lojalnosti hrvatskoj državi, a važna posljedica toga bila je prekid oružanog sukoba na područjima obuhvaćenim sporazumima ili pak povezivanje nekadašnjih protivnika u zajedničkoj borbi protiv partizanskih snaga.⁶³ Nakon što su se promijenile dotadašnje okolnosti, tj. suradnja partizana i četnika protiv vlasti NDH, dolazi do smanjenja broja dotadašnjih protivnika i opasnosti po NDH. Veliki je dio četnika obuhvaćen sporazumima novonastalo stanje doživio kao “definitivan svršetak rata”⁶⁴, a s obzirom na to da su područja obuhvaćena tim sporazumima bili dijelovi teritorija NDH na kojem je živjelo većinsko srpsko stanovništvo, vlasti NDH su sklapanjem sporazuma s četnicima uspjele u pacifikaciji tog područja političkim, a ne vojnim mjerama. Pozitivni učinak spomenute pacifikacije se očituje u činjenici da su snage NDH navedenih područja najviše bile raspoređene po gradovima i na mjestima važnih prometnica, a znatan dio teritorija NDH bio je izvan nadzora.⁶⁵ U razdoblju do skalapanjatih sporazuma vojska NDH nije imala snage osigurati to područje pa zbog toga civilna tijela vlasti NDH u manjim i slabije povezanim mjestima tog područja uglavnom nisu djelovala. Civilne ustanove NDH postupno su uspostavljene na tim područjima tek nakon što su sporazumi potpisani.⁶⁶

Od svih sklopljenih sporazuma s četnicima tijekom proljeća 1942. godine za vojno – političku stabilnost sustava vlasti NDH najvažniji je bio sporazum s Trebavskim i Ozrenskim četničkim odredom kojim je pacificirano područje protezanja čak triju vrlo važnih željezničkih pruga. U naseljima pokraj svih triju pruga nalazili su se ozrenski četnici čije su snage nadzirale

⁶² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 43-44.

⁶³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 56.

⁶⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 57.

⁶⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 57.

⁶⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 58.

prostrano područje između rijeke Bosne na zapadu, rijeke Spreče na sjeveru i rijeke Krivaje na jugu. Sve su tri pruge pratile tok rijeka na tom području, pri čemu su te rijeke bile prirodna granica prostora pod nadzorom ozrenskih četnika. Sjeverno od područja pod nadzorom ozrenskih četnika nalazile su se postrojbe Trebavskog četničkog odreda, a južno od njih su bile snage Zeničkoga četničkog odreda.⁶⁷ U razdoblju do sklapanja sporazuma s ta dva odreda vlasti NDH su na području pod nadzorom snaga tih odreda bile vrlo ugrožene. Naime, u ljeti 1941. godine je Ozrenski četnički odred zauzeo Doboj i Maglaj, što je prouzročilo prekid željezničke pruge Brod – Sarajevo na jednoj dionici između ta dva mjesta. Prekid prometa na toj pruzi je prouzročio glad na teritoriju NDH južno od rijeke Save, jer u Brodu nije bilo moguće pretovariti dovoljno hrane za čitavu Bosnu. Sklapanjem sporazuma s četnicima toga područja nastupa vrijeme mira i taj prostor je pošteđen od ratnih stradanja sve do 1943. kada su iz istočne Bosne došli partizani.

Važnost sklopljenih sporazuma s četničkim snagama proizlazi i iz činjenice oružanih sukoba “četnika – suboraca” s partizanima, bilo to samostalno ili uz pomoć snaga NDH. Prva zajednička akcija snaga NDH i četnika koji su priznali njezino vrhovništvo zabilježena je kod Ključa, a u toj akciji su snagama NDH pomagali četnici Uroša Drenovića, odnosno pripadnici Četničkoga odreda “Petar Kočić”. Akcija je bila uspješna te je osigurala promet iz Varcar Vakufa za Banjaluku, a stvorene su i pretpostavke za neometanu komunikaciju između Banja Luke i Ključa.⁶⁸ U drugoj zajedničkoj akciji protiv partizana su na strani NDH ponovno bili četnici Uroša Drenovića. Akcija je vođena u okolici Glamoča, a glavni cilj je bio probijanje partizanskoga obruča oko toga mjesta. Akcija također završila uspjehom, a partizani toga područja bili razbijeni što je omogućilo da se vlasti NDH u Glamoču održe.

Osim aktivne obrane, vlasti NDH su uz pomoć četnika koji su priznali njezino vrhovništvo uspjeli oformiti cijeli sistem pasivne obrane, odnosno uporišta u mjestima koja su se nalazila na udarima partizanskih snaga, a u tim uporištima se nalazila mješovita posada. Jedno od takvih uporišta je bio Varcar Vakuf u kojem su se uz snage NDH nalazili i četnici Uroša Drenovića⁶⁹ Za razliku od Varcar Vakufa, u Bronzanome Majdanu, obrana mjesta bila je ustrojena na način da je to mjesto bilo utvrđeno od snaga NDH, a u okolnim su se selima nalazili pripadnici

⁶⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 60.

⁶⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 61.

⁶⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 61.

Četničke pukovnije “Manjača”.⁷⁰ Poput Drenovićevih četnika, i snage Četničke pukovnije “Manjača” imale su ključnu ulogu u onemogućavanju širenja partizanskog utjecaja.

Osim toga što su četničke postrojbe osiguravale širu okolicu pojedinih mjesta u kojima su se nalazile snage NDH, “četnici – suborci” bili su važni za stabilnost sustava vlasti NDH zbog razloga što su lokalno srpsko stanovništvo pridobili na svoju stranu te imali njihovu podršku, pa partizani unatoč zaposjedanju dijela njihova područja nisu uspjeli pridobiti tamošnje stanovništvo.⁷¹ Prvo mjesto na kojemu je bio izražen visok stupanj utjecaja “četnika – suboraca” na lokalne Srbe bio je Teslić. Partizani su u vojnoj operaciji uspjeli zauzeti Teslić, zbog slabog angažmana snaga NDH i raspada četničkih položaja u okolini Teslića, no mobilizacija stanovništva na području Teslića je bila iznimno slaba jer je odbojnost Srba iz Teslića prema partizanskom pokretu i dalje ustrajala.⁷² U jednom od izvješća od 05.07.1943. navedeno je kako su partizani imali namjeru vojno poraziti borjanske četnike jer je to bio jedini način da se na tom području “pridobije pravoslavni živalj za partizanske redove”.⁷³

Kao i borjanski četnici iz teslićkog kotara, sličnu ulogu imao i Ozrenski četnički odred. Prostor na kojem su se nalazili ozrenski četnici obuhvaćao je dijelove dobojskoga, gračaničkoga, žepčanskoga i maglajskoga kotara, a navedeni prostor je bio specifičan po tome što ga partizani od proljeća 1942. nisu napadali. Od tada prvi napad na prostor pod nadzorom Ozrenskoga četničkoga odreda izveli su partizani početkom ljeta 1943., a glavni cilj je bio razbijanje Ozrenskoga četničkoga odreda i mobilizacija lokalnih Srba u redove partizana.⁷⁴ Ipak, odaziv u partizane na ozrenskom području bio je zanemariv.

Dakle, pridobivanjem četnika na svoju stranu ustanove NDH uspjele su posredno od lokalnih Srba učiniti branitelje svoje vlasti. Sustav vlasti NDH na tom području zasnivao se na snazi lokalnih četnika te je tek slomom četničkoga utjecaja moglo doći i do urušavanja moći civilnih i vojnih tijela NDH. Također, važnost prisutnosti “četnika – suboraca” u manjim mjestima se očituje na još jedan važan način. Naime, u uvjetima kada bi partizanske snage potisnule postrojbe NDH iz nekog mjesta, četnici su vojnicima NDH omogućili neometano povlačenje preko područja koja su nadzirali.⁷⁵

⁷⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 62.

⁷¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 62.

⁷² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 63.

⁷³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 63-64.

⁷⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 64.

⁷⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 64

Jednako kao što je opstanak vlasti NDH, u područjima obuhvaćenim sporazumima s četnicima, u velikoj mjeri ovisio o potpori četnika, tako je i pozicija četnika bila uvjetovana i ovisna o prisutnosti snaga NDH. Najočitiiji primjer za to jest slučaj Glavnoga štaba bosanskih četničkih odreda, odnosno krovne ustanove koja je obuhvaćala sve četnike koji spadaju u kategoriju “četnika- suboraca”. Naime, zapovjednik tog stožera bio je ujedno i zapovjednik borjanskih četnika, Rade Radić. Radić je zbog širenja partizanske opasnosti bio primoran preseliti svoj stožer iz Jošavki u Klašnice, tamo se nalazila domobranska posada koja mu je preseljenje stožera i omogućila.⁷⁶

Četnici, čije je vodstvo priznalo vrhovništvo NDH, bili vrlo važni za održavanje stabilnosti i političkog sustava NDH. Sklapanje sporazuma između četnika i vlasti NDH mijenja se dotadašnji odnos snaga na teritoriju NDH u političkom smislu, a dotadašnji sukob izgubio karakter političkoga rata Srba protiv hrvatskih vlasti. Bio je to veliki uspjeh za vlasti NDH na političkom planu jer je rat protiv pobunjenika definiran isključivo kao “rat protiv komunizma”.⁷⁷ U vojnom smislu sporazumi s četnicima za vlasti NDH imali su dvostruku važnost. S jedne strane su se četnici aktivno angažirali u borbi protiv partizana, što je jačalo položaj NDH, pogotovo na područjima gdje je živjelo većinsko srpsko stanovništvo. S druge strane, čak i u slučajima kada četnici nisu djelotvorno pomagali u borbi protiv partizana, sama činjenica da više nije bilo straha od napada četnika na položaje NDH bila je od vrlo velike važnosti.

⁷⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 66.

⁷⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 66.

7. Odnos pokreta Draže Mihailovića prema četničkom priznanju vrhovništva NDH

U razdoblju od 1941. do 1945. na prostorima NDH djelovao velik broj četničkih postrojbi, a one su se razlikovale po odnosu prema NDH. Također, nisu sve četničke postrojbe imale iste političke ciljeve, a nisu bili ni dio zajedničke organizacijske cjeline, već se radilo o nekoliko prostorno odvojenih skupina. Jedino zajedničko obilježje im je bila upotreba istog imena pod kojim su djelovali.

Kao i u NDH stanje u Srbiji je bilo vrlo slično, tamo su četnici bili podijeljeni na “legalne” i “ilegalne” četnike. Pojam “legalni četnici” bio je neformalan naziv za pripadnike četničkih snaga pod zapovjedništvom Koste Milovanovića Pećanca, a njihova se krovna ustanova nazivala “Srpska četnička komanda”.⁷⁸ “Legalni četnici” bili su podređeni njemačkim vojnim tijelima koja su nadzirala i usmjeravala njihove aktivnosti. Svaki odred “legalnih četnika” imao je svoj prostor na kojem je djelovao, a izvan operativnog prostora im je kretanje bilo zabranjeno. Također, za vrijeme djelovanja u vojnim operacijama priključio bi im se njemački časnik za vezu. Navedena skupina četnika djelovala je do kraja 1942. godine kad ih je njemačka vojna uprava odlučila raspustiti jer su ih smatrali nepouzdanom postrojbom.⁷⁹ Pećančevi četnici i četnici koji su priznali vrhovništvo NDH imali neke od zajedničkih karakteristika. I jedni i drugi imali strogo ograničen prostor dozvoljenog kretanja, a za pokretanje operacija su se prvo morali konzultirati s središnjom vlasti kojoj su prisegli na lojalnost.⁸⁰

Druga skupina četnika, tj. “ilegalni četnici” su od tadašnjih vlasti u Srbiji nazivani pobunjenicima zbog toga što su se zalagali za obnovu jugoslavenske države i za slom postojećeg političkog poretka. Ti su četnici bili organizirani u pokret koji je za svoje središte imao Ravnu Goru u zapadnoj Srbiji te se nazivao Ravnogorskim četničkim pokretom. Zapovjednik ravnogorskih četnika bio je pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, Dragoljub Draža Mihailović. Službeni naziv za ravnogorske četnike bio je Jugoslavenska vojska u otadžbini. Cilj Mihailovićeve pokreta bio je obnova jugoslavenske države nakon očekivane pobjede Velike Britanije, koja je pružila azil srpskoj dinastiji Karađorđevića za vrijeme njemačke okupacije Srbije, i njezinih saveznika. Prema Mihailovićevoj viziji u obnovljenoj Jugoslaviji postojala bi zasebna srpska federalna jedinica koja bi obuhvaćala većinu teritorija

⁷⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 148.

⁷⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 148-149.

⁸⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 149.

te države, a širenje Srbije bi se provelo na račun onih područja koji su se nalazili u sklopu NDH.⁸¹ Radi provedbe tog plana ravnogorski četnici su provodili etničko čišćenje nad nesrpskim stanovništvom, a posebno su stradali muslimani istočne Bosne i Sandžaka.⁸² Vlasti NDH bile su upućene u planove Mihailovića o stvaranju Velike Srbije putem etničkog čišćenja, te su Mihailovića smatrali neprijateljem, čak je za njime raspisana i tjeralica.

Mihailovićev pokret u Srbiji bio je vrlo dobro organiziran, a glavni način njegova djelovanja bila je infiltracija u redove “legalnih četnika”, što je bio i jedan od razloga zašto su njemačke vlasti u Srbiji ukinule legalne četnike do kraja 1942. godine. Otad glavno uporište Mihailovićeve pokreta postaje jugoistočni dio teritorija NDH, odnosno prostor istočne Hercegovine.⁸³ Ravnogorski četnici su na sličan način djelovali i unutar granica NDH, a vojna formacija na teritoriju NDH preko koje je Mihailović širio svoj utjecaj bio je MVAC. Glavni povjerenik Mihailovićeve organizacije za četnike ustrojene u MVAC bio je predratni političar Dobroslav Jevđević.⁸⁴

Mihailovićev odnos prema četnicima koji su priznali vrhovništvo NDH najbolje se očituje u stajalištima spomenutog Dobroslava Jevđevića. Prvi od tih izvora je izvješće njemačke 718. divizije u kojem stoji da je Jevđević dva puta odbio prijedlog NDH da “drži civilnu vlast” na području Bosne i Hercegovine uz uvjet da “prizna vladu hrvatske države”. Jevđević je odbijanje tog prijedloga objasnio time što “ne može” priznati državu za gospodara područja na kojemu “pretežno žive Srbi, jer ta ista država nije spriječila svim sredstvima svoje vlastodržce ustaše da progone te Srbe, nego je to i zahtijevala”.⁸⁵ Drugi izvor bila je okružnica Glavnoga stana Poglavnika od 11.09.1942. godine u kojoj stoji da je Jevđević dosljedan u nepriznavanju Nezavisne Države Hrvatske, ne priznaje četničke odrede, koji su sklopili sporazum sa hrvatskim vlastima, kao svoje ljude i o njima govori s omalovažavanjem.⁸⁶ Treći izvor je izvješće domobranske 6. pješачke divizije od 25.01.1943. u kojem stoji da su vlasti NDH postigle sporazum s Jevđevićem, no riječ je o usmenom (neformalnom sporazumu). Štoviše, Jevđevićevi zahtjevi i inzistiranja o načinu održavanja sastanka s predstavnicima domobranstva ukazuju na to da je Jevđević i na formalnoj razini htio istaknuti da odbija priznati NDH.⁸⁷ Prema svemu sudeći, četnički pokret Draže Mihailovića se protivio sporazumima kojim su

⁸¹ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 149.

⁸² V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 149-151.

⁸³ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 151.

⁸⁴ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 151.

⁸⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 152.

⁸⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 152.

⁸⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 152-153.

zapovjednici četničkih odreda priznali vrhovništvo NDH, a prema samoj NDH su pripadnici ravnogorskih četnika imali antagonističke stavove. Jedino je u iznimnim uvjetima Mihailović dopustio svojim povjerenicima da sklapaju primirja sa snagama NDH pod uvjetom da to primirje ne implicira bilo kakav oblik političke privrženosti vlastima NDH. U skladu s time, svi četnički vođe koji nisu poštovali takav pristup smatrani su protivnicima.⁸⁸ U usporedbi s pokretom pod vodstvom Draže Mihailovića, “četnici – suborci” nisu djelovali kao ilegalne formacije, nego uz znanje i dopuštenje od vlasti NDH, ali su imali organizacijsku samostalnost. No, najvažnija razlika između ravnogorskih četnika i “četnika – suboraca” bio je vrlo različit odnos prema vlastima NDH.

8. Zaključak

Glavna odrednica za sklapanje prvih sporazuma između NDH i četničkih odreda se nalazi u činjenici da su pobunjenici protiv NDH bili podijeljeni po političkoj osnovi, s jedne strane su bili četnici koji su se borili u ime Srba i srpstva, a s druge strane su bili partizani koji su se borili u ime pobjede Sovjetskoga Saveza i u ime komunizma. Dio pobunjenika je do 1942. odustao od svojih prvotnih namjera, ali je samo četnička strana bila spremna na potpisivanje primirja s vlastima NDH. Određeni dio četničkih zapovjednika je izravno pregovarao s dužnosnicima NDH, a osim prekida vatre i neprijateljstva, sporazumi su obuhvaćali i četničko priznanje vrhovništva NDH, što je bila jedna od najvažnijih odrednica. Četnički vođe su priznavali NDH kao svoju državu, a vlasti NDH su im zauzvrat dopustile posjedovanje oružja i mogućnost uključivanja u operacije protiv partizana. Četnici koji su potpisali sporazume su imali i niz drugih povlastica, na primjer, vlasti NDH ih opskrbljivale streljivom, imali mogućnost liječenja u bolnicama NDH, pravo na financijsku pomoć obiteljima četnika, pravo na putovanje po cijeloj NDH i opskrbu hranom te mnoge druge. Sporazumi potpisani s vlastima NDH su išli u prilog četnicima, jer su osim prije navedenih beneficija, također mogli lakše organizirati akcije protiv partizana bez da strahuju što im se sprema od strane snaga NDH. “Četnici – suborci” od strane NDH bili smatrani kao postrojbe koje djeluju u skladu s njezinim političkim interesima, zato se doista takve skupine četnika može nazvati “četnici u službi NDH”. Također, “četnici – suborci” su imali mogućnost ulaska u tijela vlasti NDH, što je utjecalo na očuvanje mira određenih nestabilnijih područja. S toga, zaključno je da su “četnici – suborci” pomagali NDH ne samo u vojnom smislu protiv partizana, već i u političkom i upravnom smislu, a važno je navesti i

⁸⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, 153-154.

činjenicu da “četnici – suborci” nisu onemogućavali efikasnost u radu važnih javnih službi NDH. Ipak, “četnici – suborci” nisu bili potpuno pouzdane skupine boraca, pošto su im organizacijske strukture bile potpuno neprofesionalne i nestabilne, no imali su važnu funkciju za tamošnje vlasti NDH, a to je bilo pridobivanje srpskog stanovništva na svoju stranu. Od krucijalne važnosti, kako za NDH tako i za četnike, bilo je usporavanje i neutraliziranje širenja utjecaja partizana, a obje strane su tome doprinosile, svaka na svoj način. Za “četnike – suborce” se može reći da su bili pomoćne postrojbe snaga NDH u obrani protiv partizana, slične onima kakve su imali Talijani, tj. MVAC. U konačnici, vodstvo NDH je sporazume o četničkom priznanju vrhovništva NDH smatralo poželjnim zato što se time donekle riješilo “srpsko pitanje” u vrijeme totalnog rata koji je zadesio europsko podneblje.

Tema o suradnji između četnika i NDH je vrlo važna za razumijevanje kompleksnosti tadašnjih odnosa na području jugoistočne Europe, ali i samog razumijevanja nužnosti stvaranja neočekivanih odnosa suradnje između dviju strana sa proturječnim vrijednostima. Vodstvo i NDH i četnici su u “crvenoj” prijetnji pronašli zajedničkog neprijatelja i rame uz rame branili granice NDH i tamošnji narod od komunističke prijetnje. Također, važnost ove teme leži u činjenici da velika većina u današnje vrijeme gleda na odnos četnika i NDH u vrijeme Drugog svjetskog rata kao striktno antagonističkih, bez ikakvih znanja da je zapravo postojala određena razina suradnje. No, takvo stanje stvari je potpuno razumljivo, uzimajući u obzir na široko poznat pojam “četnik” iz vremena raspada SFRJ, tako da su samo negativne konotacije o četnicima duboko usađene u svijestima hrvatskoga naroda, a sam diskurs o suradnji četnika i ustaša je “politički nepodoban”. Doduše, povijesni razvoj situacije našeg područja u vrijeme Drugog svjetskog rata treba gledati kroz prizmu objektivnosti, ništa ne smije ostati nedorečeno, a istinu ni pod kojom cijenom nije opravdano prikrivati.

9. Literatura

Vukelić, Vlatka, i Vladimir Šumanović. Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske. Školska knjiga, 2021.